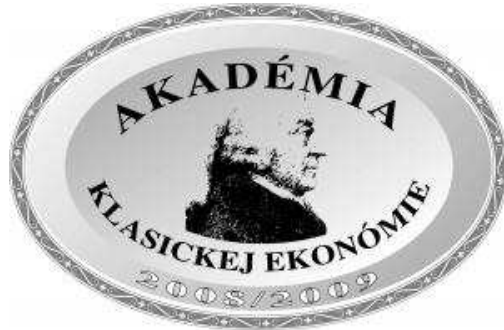

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2008/2009

Niektoré aspekty systému slobodného školstva

V tejto eseji by som chcel priblížiť niektoré aspekty slobodného školstva a vzdelávania, ktoré stoja v protiklade k súčasnému štátnemu systému. Čo môžeme očakávať od súčasného štátneho školského systému a aké atribúty by mal spĺňať systém slobodného školstva v slobodnej spoločnosti?

Vznik slobodnejšieho školského systému

Ako si vôbec predstaviť základy, na ktorých by mal stáť slobodný školský systém? Zjednodušená odpoveď by bola – antitéza súčasného štátneho systému. Reformy stále prichádzajú, ale porevolučných dvadsať rokov zatiaľ prináša iba kyslé plody úpadku vzdelanosti¹. Posledné Mikolajove pokusy o „reformovanie školstva“ sú potom už ozaj skôr dielom diletanta.² Riešením, ktoré sa ponúka a ktoré je súčasne pre niektorých nepredstaviteľné, je rozlúčiť sa s vplyvom štátu na výchovu a vzdelávanie svojich občanov.³ Poďakovali by sme mu za predchádzajúcich 200 rokov služieb a poslali ho do múzea a na hodiny dejepisu. Súčasný uniformný systém totiž poskytuje každému to isté, bez ohľadu na jeho individuálne preferencie. Žiadny výber a nízka výkonnosť. Produkuje ľudí s vlastnosťami nevhodnými pre súčasnú spoločnosť.

Prvým činom v tejto transformácii by bolo zrušenie ministerstva školstva. Odpoveďou na tento akt by, samozrejme, nebol nárast negramotnosti obyvateľstva či bezcieľne sa potulujúce gangy prváčikov na našich sídliskách - ako sa domnievajú niektorí pochybovači. Negramotného žiaka môže totiž vyprodukovať i povinná školská dochádzka. Zatrásenie s týmto byrokratickým molochoom⁴ so svojimi desiatimi sekciami, jedenástimi odbormi, sekretariátom a ďalšími napojenými organizáciami by prinieslo svieži vietor a uvedomenie si, že výchova a vzdelávanie by mali byť v centre pozornosti najmä žiakov, študentov a rodičov, nie úradníkov. Namiesto tohto rezortu by stačila kancelária s desatinou pracovníkov. Ich náplňou práce by bola registrácia novo vznikajúcich škôl. Tak ako sa to podarilo na Novom Zélande.

Situácia s tvorbou učebníc pre prebiehajúcu „reformu“ u nás je už len pitoreskne úsmevná⁵ a je dobrým príkladom toho, ako sa štát len veľmi neochotne vzdáva svojho

¹ Výskum PISA: <http://www.modernaskola.sk/Index,c888/PISA>

² Humajová Zuzana: Rezortný kráľ je nahý, Konzervatívne listy 03/2009

³ Krivošík L.: Odluka školy od štátu.: <http://www.tyzden.sk/tyzden-kauly/ako-ucit/clanky/odluka-skoly-od-statu.html>

⁴ Schéma organizačnej štruktúry MŠ SR, http://www.minedu.sk/data/USERDATA/ZakladneDokumenty/schema_os.pdf

⁵ <http://www.tyzden.sk/tyzden-kauly/reforma-skolstva/clanky/rychlo-site-ucebnice.html>

monopolu na pravdu. Toho, že konkurencia a voľný prístup na trh znižuje cenu a zvyšuje kvalitu produktu sme každodennými svedkami. Súťaž myšlienok sa však u nás zatiaľ nekoná. Na učebnice s rôznymi názormi a interpretáciami si musíme ešte počkať. Prípadne chodiť do zahraničia. Podobne centralizovaný trh s učebnicami ako u nás je už len v Bulharsku a Grécku.⁶ Od schvaľovania vhodných učebníc rezortným ministerstvom sa však v Európe postupne ustupuje. Naše ministerstvo zatiaľ očividne nedôveruje tomu, že učiteľský stav je spôsobilý posúdiť vhodnosť výberu prostriedkov pre svoju prácu.

Obsah a metódy výchovy a vzdelávania

Obsah – to, čo sa deti učia a metódy – aké spôsoby si učitelia zvolia, by v systéme súkromného školstva zostali v kompetencii školy a rodičov. Súkromný a decentralizovaný systém produkuje originálnejšie a konkurencieschopnejšie riešenia. S výsledkami slobodnej súťaže sa stretávame každý deň. Nie je dôvod, aby tomu tak nebolo i v školstve. Základné potraviny tiež produkujú súkromní obchodníci a ľudia u nás pritom hladom na uliciach nezomierajú. To, že tu nejde o žiadne sci-fi ani ďalšiu časť série Star Trek dokazujú skúsenosti z Dánska, či iných krajín.⁷ Možnosť výberu medzi štátnymi, súkromnými a cirkevnými školami tu poznajú už od roku 1850.

Vo väčšine národných vzdelávacích systémov oproti tomu veľký výber nenájdem. Sú založené na princípe jednotného rozdelenia žiakov do ročníkov na základe veku. Jedinec je potom vyučovaný na základe jednotného plánu pre celý štát vydaného štátnou vzdelávacou autoritou. Učebnice pre jednotlivé ročníky sú schvaľované štátnou komisiou. Uniformita myslenia sa vykonáva. Individuálny prístup nevidíme. Iný spôsob, oveľa bližší slobodnému chápaniu vzdelávania, vznikol napríklad v Japonsku.⁸ Toru Kumon prišiel s náhradou kolektivistického prístupu individuálnym. Jeho žiaci sú do „ročníkov“ rozdelení na základe svojich schopností a nie veku. Nevzniká teda situácia, kedy sa tí bystrejší na hodinách nudia a tí slabší sa neodvážia zdvihnúť ruku. Každý je limitovaný len svojimi schopnosťami a presuny medzi jednotlivými stupňami sú tiež potom výsledkom snahy každého žiaka. Úspech tejto najväčšej vzdelávacej inštitúcie na svete závisí najmä od zainteresovanosti každého podnikateľa, ktorý si kúpi licenciu na prevádzkovanie tohto produktu a od decentralizácie.

---

⁶ <http://www.tyzden.sk/tyzden-kauzy/reforma-skolstva/clanky/rychlo-site-ucebnice.html>

⁷ Start your own school: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/7.htm>

⁸ Origins of the biggest education company: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/56.htm>

Rozhodnutia sa uskutočňujú na nižšej úrovni a môžu sa prispôbovať miestnym pomerom. Rozdielnosť medzi štátnymi centralizovanými inštitúciami je očividná.

Vznikajúca konkurencia

Je zaujímavé, že podobné modely vstupu súkromných vzdelávacích subjektov vznikajú v „rozvojových“⁹ krajinách. Brazília, India, JAR, Argentína, Thajsko či Rumunsko sa stali krajinami, kde miestni podnikatelia vytvorili školy poskytujúce lepšie vzdelanie ako systém štátneho školstva. Takmer celkom sú financované zo vstupných poplatkov a stále dosahujú zisk. A nejde pritom o vzdelávanie elít, ktoré nemajú hlboko do vrecka. Vytvárajú programy umožňujúce získať takéto vzdelanie aj študentom bez finančných prostriedkov. Medzi ich zásadné prednosti patrí najmä možnosť rýchleho vzniku nových vzdelávacích programov závislých na požiadaviek trhu. Nájdeme tu neustále zavádzanie inovácií a prispôbovanie sa podmienkam života v 21. storočí. V kontraste k tomu stoja naše štátne školy, ktoré sú akoby stále na úrovni začiatku 20. storočia.

Nový Zéland prešiel na konci osemdesiatych rokov transformáciou byrokraticky riadených štátnych škôl do škôl riadených na miestnej úrovni. Vytvorila sa nezávislá hodnotiacia agentúra spolu so systémom kupónov pre nízko príjmové skupiny. Takýto prerod priniesol neočakávané výsledky.¹⁰ Zvýšila sa zainteresovanosť učiteľov a miestnej komunity, a najmä spokojnosť rodičov so vzdelávaním svojich detí v takomto novom type škôl.

Úplný a neobmedzovaný prístup na trh vzdelávania by priniesol nové možnosti výberu. Aj na Novom Zélande ostali po tejto reforme Rogera Douglasa obmedzenia pre vznik nových škôl. Ľahko si možno predstaviť, aké výsledky by prinieslo odstránenie i takýchto reštrikcií. A to nielen na južnej pologuli.

Vznikli by oveľa rôznorodejšie vzdelávacie inštitúcie. Stretávali by sme sa so špecializovanými školami pružne reagujúcimi na zmeny na trhu práce. So školami nereagujúcimi na tieto zmeny vôbec a vyučujúce naďalej v latinčine. Niektoré školy by integrovali jednotlivé ročníky, zmenšili triedy, zaviedli vzdelávanie cez internet bez nutnosti návštev kamennej inštitúcie. Iné by zjednotili materskú, základnú a strednú školu. Rozšírilo by sa domáce vzdelávanie, mimoškolské aktivity, kurzy a semináre poskytované študentom i miestnej komunite.

---

⁹ Non state education franchises: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/74.htm>

¹⁰ Choice in state funded education: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/64.htm>

Na našich univerzitách by sme sa s oveľa väčšou mierou stretali so spoluprácou akademikov, ktorí by pracovali na výskume pre súkromné spoločnosti – tak, ako je to zvykom na západ od našich hraníc. Výskum na jednej strane a testovanie v praxi na strane druhej. Prestalo by sa čakať na osvieteného ministra, ktorý by splnil sľuby o výstavbe výskumných parkov, ale doposiaľ ho živého nikto nevidel.

Všetky obmedzenia by ostali len v hlavách a schopnostiach manažmentu jednotlivých inštitúcií.

Hodnoteniu jednotlivých žiakov a škôl by sa venovali špecializované ratingové a hodnotiace agentúry, ktoré by poskytovali oveľa presnejšie výsledky ako napríklad súčasný systém štátnych maturít. Každý by, samozrejme, záležalo na maximálnej objektivite svojich hodnotení, ktorá by ju udržala na trhu. Nikto zo žiakov by nechcel byť držiteľom hodnotenia, o ktorom by sa vedelo, že nemá žiadnu cenu. Udeľovanie vysvedčení, potvrdení o záverečných skúškach či diplomoch by prešlo do súkromných rúk. Na odpisovanie, napovedanie, či úniky pripravovaných testov by neostalo miesto.

Rodičia a žiaci

Voľný výber školy by rodičom umožnil viac sa zamyslieť nad tým, čo od konkrétnej inštitúcie, ktorej zverujú svoju ratolesť, požadujú. Išlo by im len o to udržať svoje dieťa na uzde, pokiaľ sú v práci? Venovať sa vzdelávaniu cudzích jazykov, a vynechať pritom prírodovedné predmety? Či poskytnúť mu všeobecné základy spoločenskovedných predmetov a nechať ho rozhodnúť sa samého? Rodičia sú v súkromných školských systémoch oveľa viac zainteresovaní na vyučovaní svojich detí. Majú oveľa jednoduchšiu možnosť ovplyvniť smerovanie budúcnosti svojich detí. V prípade, že sú so školou nespokojní, zmenia ju. S odchodom žiaka odídu i peniaze jeho rodičov.

O individuálnom prístupe k vyučovaniu žiaka sa učia študenti pedagogických fakúlt v prvom semestri. V triedach s tridsiatimi piatimi žiakmi v triede je však niečo podobné nemysliteľné. Na každého pripadá jedna minúta sústredenej pozornosti učiteľa. Pracovná atmosféra sa tu rodí veľmi ťažko. Nehovoriac o dosahovaní požadovaných výsledkov. Súkromné vzdelávacie inštitúcie by poskytovaním napríklad takejto nekvalitnej služby ohrozovali svoju existenciu. Podobných prípadov by sme však v súčasnom systéme našli viac. Tlak na zásadnú zmenu pomerov zhora neprichádza, prípadne je úplne pomýlený.

Učitelia

Ako by to vyzeralo, keby mohol učiť hocikto? Kvalifikovaný odborník vo svojej sfére, vyššie postavený manažér či motivačný spíker. Všetci s chuťou predať svoje skúsenosti a nápady mladším. Avšak bez splnenia kvalifikačných predpokladov, vyplnených formulárov a zaradenia do platovej triedy podľa odučených rokov. Socialistická myseľ sa tomuto prieči. Treba tabuľky, splnené normy a potvrdenia. Štátny úradník to požaduje.

Kvalita učiteľa, lektora či vzdelávacieho pracovníka sa pritom nemeria počtom odučených rokov a už vôbec tu medzi nimi neplatí priama úmera. Jeho hlavnou úlohou by malo byť sprístupnenie svojho oboru žiakom a študentom na opačnej strane katedry. Vzdelávať a vychovávať morálnych jednotlivcov. Stále sa však stretávame s tým, že „reputácia a mzda učiteľa závisí viacej na množstve jeho publikácií, než na schopnosti vyučovať“.¹¹

Situácia s učiteľským zborom u nás je mierne povedané nešťastná a niekoľko nadšencov¹² patrí medzi osamelé výnimky. Pedagogické fakulty produkujú množstvo absolventov. Niektorí si dokonca udržia svoje nadšenie k práci a kreativitu i v priebehu prvých rokov praxe. Pohľady na výplatné pásy ich však z toho pravidelne vyliečia. Toto je už známe a otrepané klišé. Uvoľnenie tabuľkového ohodnotenia závislého na odslúžených rokoch by prinieslo väčšiu diferenciáciu kvality a možnosť príchodu kvalitných učiteľov z externého prostredia. Riaditelia, vlastníci či rodičia by mali možnosť adekvátne ohodnotiť kvalitu produktu. Z príchodu lepšie ohodnotených vyučujúcich a odchodom nemotivovaných a vyhorených jedincov by profitovali najmä žiaci a študenti. Dostávali by poznatky na takej úrovni a takým spôsobom, aký je vhodný pre 21. storočie.

Príchod zmeny

Na pery sa teda tlačí otázka, akým spôsobom dosiahnuť zmeny načrtnuté v predchádzajúcom texte. Jednou z možností je počkať si niekoľko (desiatok) rokov na dostatočne osvietenu osobu na najvyššom poste, ktorá by si uvedomila neutešenú situáciu a rozhodla sa pre rýchly obrat kurzu. Po nastolení požadovaných zmien by sa nebála podkopnúť si svoju ministerskú stoličku. A po nej i stoličky ostatných. Slobodu a

---

¹¹ Mises L. v.: Lidské jednání, 2006, Liberalni institut, Praha s. 783

¹² Neschopný učiteľ nech má len základný plat: <http://www.sme.sk/c/4360483/david-kralik-neschopny-ucitel-nech-ma-len-zakladny-plat.html>

zodpovednosť za to čo, kde a akým spôsobom učiť by nechala na občanoch. Svoje miesto v učebniciach dejepisu by mala istú.

Ďalšou alternatívnou je naďalej konzervovať súčasný stav a počkať si niekoľko desiatok rokov až sa situácia zhorší. Školstvo bude naďalej upadať a vzdelaní ľudia odchádzať. Medzitým sa vyskúšajú všetky ostatné mysliteľné možnosti záchrany a zmien starého systému. Nakoniec zostane tá posledná. Podobná možnosti číslo jeden.

Tretou alternatívou je postupné zlepšovanie možností pre vstup súkromných inštitúcií do súčasného systému a stavanie na niekoľkých pozitívach toho súčasného. Ešte stále sa nájdu osobnosti so zápalom a chuťou zlepšovať súčasný stav. Napriek všetkým prekážkam. Najväčším nebezpečenstvom je, že pozitívne zmeny môžu byť len dočasné. Po troch krokoch vpred budú nasledovať dva kroky vzad. Prípadne štyri. Školstvo bude v situácii permanentnej zmeny, ktorá však nebude prinášať zlepšovanie situácie.

Nezodpovedanou teda ostáva otázka, prečo stále predpokladáme, že štát má mať monopol na vzdelávanie a prečo sa obáva naplno otvoriť vzdelávanie súkromným organizáciám?¹³

Jedna z možných odpovedí je, že vedúcim predstaviteľom súčasný systém vyhovuje. Vzdelávanie príliš uvedomelých občanov s množstvom otázok je nebezpečné. Uvedomelí občania totiž rozmýšľajú. Niektorí až priveľa. Mohlo by ich to priviesť postupne k nepríjemným odpovediam na otázky, aká je podstata národných štátov. Aká je podstata systému, kde sa za príliš veľa odvedených daní dostáva príliš málo. Alebo či je tento typ západnej civilizácie naozaj ten najlepší z možných svetov.

Prípadne si stále myslíme, že naše školstvo produkuje vzdelaných jednotlivcov s rozhlľadom a možnosťou uplatnenia kdekoľvek na svete. Isteže sa takíto nájdu. Ide zväčša o produkty niekoľkých dobrých škôl, v ktorých sa stretli so správnymi ľuďmi. Pedagógmi, kolegami, spolužiakmi. Sú to ojedinelé prípady. Produkty vlastnej pracovitosti a chute študovať a rozmýšľať. Taká chyba v systéme.

Alebo to je zo zvyku. Už máme oblečenú železnú košeľu a inú možnosť, ako by mohlo byť zorganizované vzdelávanie nevidíme. Čítanie, písanie, počítanie a ruky za chrbát. Stredná škola, maturita a hlavne nevytíčať z radu. Okuliare sú nasadené. Iné možnosti vpravo ani vľavo nevidíme. Štát sa o nás postará od kolísky až o hrob. Žiaden výber neexistuje. Červenú pilulku sa už nikto prehltnúť neodváži.

---

¹³Origins of the biggest education company: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/56.htm>

Použitá literatúra

Výskum PISA: <http://www.modernaskola.sk/Index,c888/PISA>

Humajová Zuzana: Rezortný kráľ je nahý, *Konzervatívne listy*, 03/2009

Krivošík L.: Odluka školy od štátu.: <http://www.tyzden.sk/tyzden-kauzu/ako-ucit/clanky/odluka-skoly-od-statu.html>

Schéma organizačnej štruktúry MŠ SR:

http://www.minedu.sk/data/USERDATA/ZakladneDokumenty/schema_os.pdf

<http://www.tyzden.sk/tyzden-kauzu/reforma-skolstva/clanky/rychlo-site-ucebnice.html>

Origins of the biggest education company: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/56.htm>

Mises L. v.: *Lidské jednání*, 2006, Liberální institut, Praha

Neschopny učiteľ nech má len základný plat: <http://www.sme.sk/c/4360483/david-kralik-neschopny-ucitel-nech-ma-len-zakladny-plat.html>

Non state education franchises: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/74.htm>

Choice in state funded education: <http://adamsmith.org/80ideas/idea/64.htm>